

Jaak, kurat, jalad põhjas!

Trivimi Velliste (RiTo 2), Riigikogu liige

Selle aastatuhande esimene poolaasta esitas Eestile kahekordse väljakutse – olla eesistuja nii Balti Ministrite Nõukogus kui ka Balti Assamblees¹, s.t nii valitsuste kui ka parlamentide tasandil. Muidugi sunnib see meid senisest veelgi nõudlikumalt küsima: milles ikkagi on Balti koostöö sügavam mõte? Kas see on igal tingimusel vajalik? Kas see on vajalik maailmas, mis on viimasel aastakümnel nii palju muutunud ja mis jätkuvalt väga kiiresti muutub?

Balti koostööl pole veel aukartustäratavat traditsiooni. See sündis küll juba koos Balti riikide eneste tekkega, ent ajaloolaste üsnagi üksmeelsel hinnangul oli tegemist nurisünnitusega. Koostöökatsed lähtusid vajadusest kaitsta kõigi kolme riigi verisulis omariiklust. Õigupoolest oli see vajadus veelgi ulatuslikum – vaja oli kaitsta viie maa tekkinud või taastekkinud riiklust. Niisiis, ka Soome ja Poola! Viie Balti riigi koostööd üritati kohe alguses – Vabadussõja päevil. Paraku oli tegemist üsna kirju seltskonnaga, olgu ajaloo või suuruse poolest. Poola oli kunagi olnud Euroopa suurvõim, vahepeal aga maakaardilt täiesti pühitud. Leedu oli midagi samasugust: kaksikriigina Poolaga kokku kuuludes laius ta Läänemerest Musta mereni. Läti ja Eesti seevastu olid seitse sajandit jaganud ühesugust saatust baltisaksa keele- ja kultuuriruumis, omamata mälestust oma riigist. Soome oli kaugel Põhjas kausa aega otsekui talupoegliku Rootsi pikendus, tundmata orjust.

Nimetatud viis Balti riiki ei suutnud 1920.–1930. aastail kuigi olulisel määral ühist keelt leida. Nende huvid, või kujuteldavad huvid, aga küllap ka mõttelaad olid selleks liiga erinevad; ka poliitiline keskkond, kus nad olid arenenud. Neil oli küll ühine ohuallikas – kommunistlik, totalitaarne Venemaa, aga nad tajusid ohu suurust erinevalt ja seetõttu lubasid endale üksteisest möödavaatamist või – mis veel hullem – Poola ja Leedu puhul koguni tõsist tüli ja vaenu. Muidugi läks see kõik Teise maailmasõja süttides nimetatud viiele väga kalliks maksma. Ajalooline ja poliitiline mõiste “viis Balti riiki” jäi sündimata. Sündis küll mõiste “kolm Balti riiki”. Kuid kolmel selles hõlmatud rahval läks eriti haprasti. Ja täna me peame küsima: millisel määral oli see paratamatu? Millisel määral oleks olnud võimalik asju paremini korraldada ja sellega endale paremat saatust kaubelda? Neid küsimusi on nimetatud viis, eriti aga kõnesolevad kolm rahvast endale esitanud juba pikkadel külma sõja aastakümnetel. Ometi ei pääse me nende esitamisest tänagi, sest maailma loomus ei ole ju muutunud ja on raske ette kujutada, et see kunagi muutub. Teisisõnu, kui vanasti surmas inimene inimest puunuia või raudmõõgaga, siis nüüd teeb ta seda, jah, arvutiklahvi vajutusega. Aga teo sisu ei ole ju muutunud!

Seetõttu arvan ma, et Balti riikide koostöö on praegu ja tulevikus vägagi vajalik. Ja seda ennekõike muidugi julgeolekupoliitilistel kaalutlustel. Ka majanduslik ja kultuuriline koostöö on väga tähtsad. Nad on tähtsad iseenesest, sest nad on huvitavad ja kasulikud. Kuid eriti tähtsad on nad seetõttu, et nad soodustavad julgeolekualast koostööd. Kui majandused on läbipõimunud, on ühine ka huvi oma rikkusi kaitsta. Kui kultuurid on vastastikku tuttavad, on kergem üksteist mõista ja viljakam üheskoos töötada – eriti ohu olukorras.

Seega kolme Balti riigi parlamentaarse koostöö sündi Nõukogude ikkest vabanemise aastail tuleb meie ajaloos lugeda oluliseks saavutuseks. Palju olulisemaks, kui oleme harjunud mõtlema. Ja on iseloomulik, et see koostöö sündis just iseenda võõrvõimust lahti raputamise käigus, ajal, kui tulevik polnud veel sugugi nii selge kui see praegu tagantjärele näib. Balti koostöö on ühise kannatuse vili.

Möödunud suvel sai kuuskümmend aastat ajast, mil sõjajärgne Balti koostöö saavutas järsku uue kvaliteedi. Selle sünnitas tookordne USA välisministri kohusetäitja Sumner Welles, kes teatas, et tema maa keeldub tunnustamast Nõukogude Liidu agressiooni Eesti, Läti ja Leedu vastu. Kahjuks oli see meie Kolgata tee algus. Kuid just sellest ajast peale töötasid nii meie kolme säilinud välisesindused ja hästi organiseeritud pagulaskonnad kui ka kodumaa metsavennad kinkida kirikule lühtri, kui Eesti, Läti ja Leedu peaksid jälle jalad põhja saama. Aga läks loodetust palju kauem – nii kaua, et enamikul kippus usk surema. Siiski lahvas Balti ühistunne võimsalt laulva revolutsiooni päevil, Balti Ketis.

Kuidas edasi? Baltimaad on oma ametlikeks põhihihtideks kuulutanud Euroopa Liidu ja NATO. Kõik muu on seatud nimetatud eesmärkide saavutamise teenistusse. Sest mis muu või kes muu meile ikka suuremat välispidist turvalisust pakub? Nõnda siis on ka Balti Assamblee paratamatult otse või kaude, päevast päeva, nimetatud paleuste teenistuses. Teadlikku või alateadlikku eeltööd selleks on Balti Assamblee teinud oma algusest peale.

Balti Assamblee asutamiskirjale ja selle esimesele põhikirjale kirjutati alla Tallinnas 8. novembril 1991. Üldkogu suuruseks määrati kuuskümmend rahvasaadikut, võrdselt kakskümmend igast riigist. Täiskogu istungeid otsustati pidada kaks korda aastas, roteeruvalt riigist riiki. Ametlikeks keelteks said eesti, läti ja leedu keel, kuid töökeelena otsustati kasutada inglise ja vene keelt. Tundub, et mida aasta edasi, seda enam kasutatakse inglise keelt. Mida noorema poliitikuga on tegemist, seda mugavam on tal esineda inglise keeles. Huvitav ja ajastule iseloomulik on ka assamblee alaliste komisjonide (komiteede) valik: õigus-, sotsiaal-majanduslik, keskkonna- ja energia, kommunikatsiooni-, haridus-, kultuuri- ja tehnika- ning viimaseks – väliskomisjon. Komisjonide nimetustes kajastuvad kahtlemata tolleaegse koostöö eelistused ja paratamatud nõuded. Silmahakkav on kindlasti kommunikatsioonikomisjon, mis rahvusparlamentides harilikult puudub. Üldiselt peab rõhutama, et alaliste komisjonide jaotus on ajaproovile hästi vastu pidanud.

Balti Assamblee esimene korraline istungjärk toimus 1992. a jaanuaris Riias ja esimene seal vastuvõetud ametlik dokument oli pöördumine Venemaa presidendi ja Ülemnõukogu poole nõudega viia Vene väed täielikult Eestist, Lätist ja Leedust välja. Seega on julgeolekupoliitiline mõõde olnud Balti Assamblee tegevuses algusest peale tähtsal kohal. Keskse dokumendina võeti vastu ka soovitusel ühise tegevuse arendamiseks kommunikatsiooni vallas. Äratab tähelepanu, et selles on juba mainitud vajadust integreeruda Euroopa Ühisturuga. Ka võeti esimesel istungjärgul vastu soovitusel ühistegevuseks hariduse, kultuuri ja teaduse vallas.

Assamblee teine istungjärk toimus juba sama aasta mais Palangas. Peateemaks kujunes jälle Vene vägede väljaviimine. Seekordne üleskutse on sõnastatud palju järsemas toonis, Venemaale esitatisüüdistus, et ta on koguni uusi vägesid Baltikumi juurde toonud. Palangas

kirjutati alla ka Balti Assamblee ja Põhjamaade Nõukogu koostöökokkuleppele, mil on suur kaal assamblee rahvusvahelise silmapiiri avardumisel.

Kolmas korraline istungjärk leidis aset Tallinnas alles 1993. a oktoobris. Vahepeal oli Eestis valitud Riigikogu, üleminekuajastu oli lõppenud. Võeti vastu uus ja üksikasjalikum Balti Assamblee põhikiri, mis muuhulgas nimetas väliskomisjoni ümber välis- ja julgeolekukomisjoniks. Võeti vastu resolutsioon, mis kutsus üles moodustama Balti Nõukogu – Balti Assamblee ja Balti Ministrite Nõukogu ühist institutsiooni. Ka tehti ettepanek rajada Riias Balti Assamblee alaline sekretariaat. Samal istungjärgul vastuvõetud resolutsioonis väljendas Balti Assamblee nõrdimust, et täitmata on ÜRO Peaassamblee resolutsioon 47/21 ja mitu muud olulist rahvusvahelist otsust, mis nõudsid Vene vägede lahkumist Eestist ja Lätist. Pöördumises ÜRO peasekretäri poole rõhutati, et Balti riikide liikmemaksud maailmaorganisatsioonis on arvatud põhimõttel, just nagu oleksid Eesti, Läti ja Leedu olnud N. Liidu seaduslikud osad. Pöördumises NATO peasekretäri poole räägiti juba järkjärgulisest lähenemisest Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioonile. Ka võeti Tallinnas vastu otsus asutada Balti Assamblee kirjandus-, kunsti- ja teadusauhinnad.

Neljas ja viies istungjärk toimusid vastavalt 1994. a mais ja novembris Jürmalas ning Vilniuses. Endiselt olid tähelepanu keskmes julgeolekuga seotud küsimused. Kevad istungjärgul nägi päevavalgust resolutsioon, mis rääkis Balti riikide suhetest Venemaaga. Võeti vastu eraldi avaldus Eesti kaitseks, milles on öeldud, et Balti riigid tõlgendavad nendest ühe ähvardamist ähvardusena kõigile kolmele. (Vene kaitseminister oli äsja lubanud saata Eestisse täiendavaid vägesid.) Tehti avaldus koostööst Visegradi riikidega, võeti vastu pöördumine Lääne-Euroopa Liidu poole, et Balti riigid võiksid assotsiatsioonipartneritena suurendada oma julgeolekut. Alus pandikoostööle ka assamblee teise alalise partneriga (peale Põhjamaade Nõukogu)

– Beneluxi Parlamendiga.

Sügisistungjärgul täiustati assamblee põhikirja ja võeti vastu arvukalt resolutsioone ja avaldusi, teiste hulgas selliseid, mis räägivad Balti riikide omavahelisest sõjalisest koostööst, Kaliningradi oblasti demilitariseerimisest, tuumarelvade kõrvaldamisest Balti piirkonnast. Eraldi resolutsioon käsitleb koostööd Euroopa Liidu poole pürgimisel. Olulisel kohal on omavahelised piiriprobleemid, energiamajandus, kultuur, turism.

Võib öelda, et esimese viie istungjärguga on kujunenud välja Balti Assamblee pale. Negatiivse ilminguna hakkab kummitama resolutsioonide rohkearvulisus, mis paratamatult kipub iga üksiku väärtust devalveerima ja ka avalikkuse tähelepanu hajutama.

Järgnevalt tahaksin aga keskenduda Balti Assamblee tänasele päevale. Jõulukuul 2000 Vilniuses toimuv istungjärk kannab juba järjekorranumbrit 17. Assamblee on oma arengus jõudnud teatud küpsuseni, ikka ja jälle on selle põhikirja täiustatud. On õpitud üheskoos töötama ja teinekord keerukaid otsuseid vastu võtma. Istungjärgude ja ka komisjonide koosolekute korralduslik külg on algaegadega võrreldes tunduvalt edasi arenenud ja muutunud palju täiuslikumaks. On tekkinud tehniline vilumus, mis kannatab välja võrdluse meie lääne-eurooplastest koostööpartneritega.

Eesti lõpetas äsja oma järjekordse eesistumisaja, mis kulmineerus mai lõpul Tartus assamblee XVI istungjärgul. Kuigi algaastatega võrreldes on julgeoleku–poliitiliste teemade osakaal vahepeal mõnevõrra vähenenud, pöörati läinud kevadel Tartus sellele siiski jälle olulist tähelepanu – NATO laienemise kontekstis. Selleks oli sobiv ka täiskogu toimumispaik – Balti Kaitsekolledži hoone, kus mõni nädal hiljem lõpetas esimene lend Balti riikide staabiohvitseri.

Mis puutub esimese poolaasta alaliste komisjonide istungeisse, siis hajutasime need meelega üle Eesti, et kohalike probleemidega paremat kontakti saada ning vähendada üldist pealinnakesksust. See lähenemisviis leidis ka meie Läti ja Leedu kolleegide heakskiitu.

Lisaks julgeolekupoliitilisele mõõtmele oli kevadise istungjärgu teiseks läbivaks teemaks jätkusuutlik areng. Ilma selleta pole meil pikas perspektiivis elukvaliteedi paranemist loota.

Eestlastelt küsitakse sageli, kelleks nad end peavad: ida-, lääne- või põhja-eurooplasteks? Kuhu kuulub Eesti? Kas koos Soome–Rootsiga Põhjalasse või hoopis koos Leedu–Poolaga Kesk-Euroopasse? Nendele küsimustele võib vastata mitut moodi. Üheks vastamise aluseks võib muidugi võtta selle, kui palju me kellegagi suhtleme. On uuritud Eesti elanike telefonikõnede kogupikkust meie naabritega. Selgub, et ümmarguselt 30% kogu räägitud ajast on kõned soomlastega, 9% rootslastega, 6% lätlastega, 4% leedulastega.² Oleksime justkui põhjamaa lapsed... Aga ma ei tea, kui palju räägivad lätlased rootslastega. Olen seda meelt, et kuigi sulame järjest rohkem Põhjalasse ja Euroopa Liitu, teevad sedasama võib-olla pisut teisel kujul ja järjestuses ka meie lõunanaabrid. Meie suhetes NATOga, aga ka meie suure idanaabriga on meie jätkuv omavaheline koostöö endiselt elulise tähtsusega. Ärgem unustagem, et ametlik Moskva on küll vabandanud Varssavi, Praha ja Budapesti ees, kuid veel mitte Vilniuse, Riia ega Tallinna ees.

Niikaua, kui arved pole klaarid – kui nad on korralikult esitamata ja lõpuni selgeks rääkimata –, niikaua ei saa olla vähimatki kindlust, et ajalugu ei kordu.

Moskva abiturientidelt küsiti hiljuti, milliseid Venemaa piire nad eelistaksid: kas

1. praegusi,
2. SRÜ-ga kokkulangevaid,
3. endise Nõukogude Liidu omi või
4. Tsaari–Venemaa omi?

Minu ja ilmselt ka soomlaste ning poolakate suureks üllatuseks eelistati kõige enam viimast, neljandat varianti, mille kohaselt ka “Balti riigid!” Poola ja Soome peaksid jälle saama püha ning jagamatu Venemaa osaks. Mis saab siis, kui tänavused Moskva abituriendid on ühel heal aastal juba ministrid, suursaadikud, kindralid?

Märkused

1. Lisainfo Balti Assamblee ja viidatud andmete kohta
vt: <http://www.saeima.lv./baltasam/> ja <http://www.riigikogu.ee/international.htm>